

UBEYDULLA ASADULLA HOCAYEV VE SEDA-İ TÜRKİSTAN GAZETESİ*

Ubaydulla Asadulla Xo'jayev And Sado-i Türkistan Newspaper

(Makale Geliş Tarihi: 15. 11. 2019 / Kabul Tarihi: 28. 11. 2019)

Erhan GİRAY**

Öz

Türkistan'da basın hayatı 1905 yılına kadar Çarlık Rusyası'nın baskıcı politikası nedeniyle durma noktasına gelmişti. 1905'te ise Çarlık Rusyası'nın herkes için verdiği söz, basın ve toplantı hürriyeti, Türkistan aydınlarını harekete geçirdi. Kısa zamanda pek çok gazete ve dergi yayın hayatına başladı. Bu sırada Rusya'nın Saratov şehrinde aldığı hukuk eğitiminden sonra Taşkent'e dönen ve bütün ömrünü Türkistan'ın bağımsızlığına adanmış Ubeydulla Asadulla Hocayev (1882-1938), ceditçilere katılarak Seda-i Türkistan (Türkistan'ın Sesi) gazetesini çıkarmaya başladı. Hocayev'in gazetenin sorumlusu ve başmuharriri olarak 1914 yılı nisan ayından itibaren yayımladığı Seda-i Türkistan gazetesi, bir yıl çıktıktan sonra maddi yetersizlikten dolayı kapandı. Ceditçi bir yapıda olan Seda-i Türkistan gazetesi, çarlık rejimi altında ezilen Özbek halkını her açıdan güçlendirmeyi, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmayı ve bağımsızlık mücadelesinde halkı bilinçlendirmeyi amaçladı. Bu çalışmada Ubeydulla Asadulla Hocayev'in hayatı ve faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra Seda-i Türkistan gazetesinin yayınlanma süreci, amacı ve içeriği ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

* Bu makale 14-17 Mart 2019 tarihinde Amasya'da Uluslararası Türk Dünyası Basın Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, *Assist Prof. Dr. Artvin Çoruh University, Faculty of Science and Literature, Department of Turkish Language and Literature, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literatures*, erhangiray@artvin.edu.tr. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8731-1546>

Anahtar Kelimeler: Ubaydulla Asadulla Hocayev, Türkistan Matbuatı, Seda-i Türkistan, Ceditçilik.

Abstract

Until 1905, the press in Turkestan was on the brink of shutting down because of the oppressive policies of Tsarist Russia. In 1905, however, Tsarist Russia's promise of freedom of press and assembly encouraged the intellectuals of Turkestan. Many newspapers and magazines started to be published in a short period of time. In the meantime, Ubaydulla Asadulla Xo'jayev (b. 1882, d. 1938) returned to Tashkent after he finished his legal education in Saratov, Russia and started publishing the Sado-i Türkistan newspaper after joining the jadidists. Sado-i Türkistan newspaper, which started to be published in April 1914 and whose head and leading writer was Xo'jayev, closed one year after its first issue due to financial difficulties. Sado-i Türkistan newspaper, which was of a jadidist nature, aimed to strengthen the Uzbek people in all aspects, to help it reach the level of contemporary civilization, and raise the awareness of the people about the struggle for independence. In this study, the life and activities of Ubaydulla Asadulla Xo'jayev will be explained. Then, Sado-i Turkistan newspaper's publication process, purpose and content will be outlined.

Keywords: Ubaydulla Asadulla Xo'jayev, Press in Turkestan, Sado-i Turkistan, Jadidism.

I. Giriş

Söylenceler 1552 yılında Kazan Hanlığının işgal edilmesiyle başlayan Orta Asya'daki Çarlık Rusyası hâkimiyeti, 19. yy sonunda Türkistan'ın ele geçirilmesiyle tamamlandı. Bölgedeki hâkimiyetini devam ettirmek isteyen Çarlık Rusyası, halkı kontrol altına alabilmek için dil, din, eğitim ve edebiyat gibi bir toplumun temel unsurlarını yok etmeye yönelik politikalar uygulamaya başladı. Ortodoks misyoneri Nikolay İlminskiy önderliğinde Ruslaştırma ve Ortodokslaştırma faaliyetleri yoğun bir şekilde sürdürülse de Türkistan halkı kimliğinden ve dininden ödün vermedi (Hayit, 2004: s. 165-170). Yürütülen bu siyasete karşı Türk aydınlar kayıtsız kalmayarak eğitim, basın ve edebiyatta yenileşme faaliyetlerine başladı. Çarlık Rusyası içinde yer alan Türkler arasında kültürel ve ekonomik olarak en iyi durumda olan Kazan (İdil) Tatarları yenileşme hareketine öncülük etti. Abdünnasir Kursavî, Şihabettin Mercanî, İbrahim Halfin, Hüseyin Feyizhanî, Kayyum Nasirî gibi aydınlar yenileşme hareketinin önderleri arasına girdi. Yenileşme hareketinin bütün Türk halklarına ulaşmasını sağlayan ise çıkardığı *Tercüman* gazetesiyle Kırımli Gaspıralı İsmail oldu. Büyük zorluklarla yayın hayatına başlayan *Tercüman*, diğer Türk aydınları için yol gösterici olma görevini üstlendi (Devlet, 1999: s. 13-15).

1905 yılında Çarlık Rusya'da yaşanan ihtilal sonrasında bütün halklar için tanınan basın özgürlüğü, Türkistanlı aydınları harekete geçirdi. *Terakki* (İsmail

Abidî, 1906), *Hurşid* (Münevver Kari, 1906), *Şühret* (Abdulla Avlanî, 1907), *Tüccar* (Said Kerim Said Azimbay, 1907), *Asiya* (Ahmedcan Bektemirov, 1908), *Semerkand* (Mahmudhoca Behbudî, 1913), *Seda-i Fergana* (Abidcan Mahmudov, 1913), *Ayine* (Mahmudhoca Behbudî, 1913) gibi birçok gazete ve dergi yayın hayatına başladı (Abduazizova, 2008: s. 10-11). Çalışmamıza konu olan *Seda-i Türkistan* (Türkistan'ın Sesi) gazetesi de Ubeydulla Asadulla Hocayev naşirliği ve muharrirliğinde 1914 yılında ceditçi bir anlayışla yayın hayatına başladı.

Çalışmada, Ubeydulla Asadulla Hocayev'in hayatı ve faaliyetleri ortaya konularak Türkistan'ın milli mücadelesine katkısı açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Hocayev'in çıkarabilmek için büyük emek sarf ettiği *Seda-i Türkistan* gazetesinin içeriği hakkında ana hatlarıyla bilgiler verilmiştir.

1. Ubeydulla Asadulla Hocayev'in Hayatı ve Faaliyetleri

Ubeydulla A. Hocayev'in hayatı hakkındaki bilgilere geçmeden önce, Özbek şair ve yazar Şukrulla Yusufov'un kaleme aldığı *Kefensiz Kömilgenler*

¹ (Kefensiz Gömülenler) romanının devamı niteliğinde olan *Tirik Ruhlar*² (Yaşayan Ruhlar) romanından bahsetmek yerinde olacaktır. Yusufov'un *Tirik Ruhlar* romanı, yazarın aynı zamanda teyzesinin oğlu olan Ubeydulla A. Hocayev'in hayatına ait bilgilerin yer aldığı biyografik bir eserdir (Karakaş, 2009: s. 22). Yusufov, Hocayev'in çocukluk yılları, babasının onun yaşamına etkisi, ailesi ve yaşamı boyunca bir ceditçi olarak yapmış olduğu faaliyetleri bir roman kurgusu içinde anlatmıştır. Hocayevle birlikte Mahmudhoca Behbudî, Münevver Kari, Abdurrauf Fitrat, Abdülhamid Süleymanoğlu Çolpan, Mustafa Çokay, Zeki Velidi Togan gibi dönemin önemli ceditçileri de romanda karakter olarak yer almaktadır. Ayrıca ceditçilerin başından geçen olaylar tarihi belgelere dayandırılarak anlatılmaya çalışılmış, dönemin sosyal ve siyasî olaylarına eleştiriler getirilmiştir.

Romanda, Hocayev "Özbek halkının haklarını, adaletsiz ve sömürgeci Çar yöneticilerine karşı savunan bir avukat ve Türkistan'da özerk bir devlet kurabilmek için aktif bir ceditçi" olarak tasvir edilmiştir. Hocayev'in hapisshanede kaldığı süre boyunca iç dünyasına ait ruhsal tasvirlerle sık sık yer verilmesi dikkat çekicidir. Hocayev ve babası Asadullahocayev'in savunduğu düşünceler romanın her bölümünde dikkatlere sunulmuştur. Hocayev'in hayatının her dönemi tarihi gerçeklikle romana yansıtılmıştır. Bir roman karakteri olarak Ubeydulla Asadulla Hocayev'in "Ben kimim?" ile başlayan dış monoloğu, onun bütün hayatını özetler niteliktedir (Yusupov, 2007: s. 372) :

"Ben kimim? Kim!

¹ Yusufov, Shukrullo (2007). *Kafansiz Ko'milganlar*, Toshkent: Sharq Nashriyoti. Bu eser Ahsen Batur ve Şuayip Karakaş tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

² Yusufov, Shukrullo (2007). *Tirik Ruhlar*, Toshkent: Sharq Nashriyoti.

- Ben, mukaddes istiklalim berbat olduğundan beri, derbederlik, hapis ve aşığılanmalara mahkûm Ubeydullahan.

- Ben, Çar imparatorluğunun sömürge zulmüne karşı bağımsızlık için savaştan bir insanım!

- Ben, dünyayı adaletsiz zulümlerden, savaş gibi afetlerden kurtarmak niyetiyle yola çıkmış büyük insanların evladıyım!

- Ben, Turan bayrağını en yukarıya çıkarıp, bağımsızlık için mücadele eden milyonlarca insanlardan biri, Ubeydullahanım.

- Ben, 1917 yılı 26 Kasım'da Müslümanların genel toplantısında kürsüden temsilcilere "Türkistan'ın toprağı bizim bedenimiz, suyu kanımızdır. Her kim bu ikisine dokunacak olursa bizim bedenimize ve kanımıza kastetmiş olacak" diyenlerden biriyim!"

Ubeydulla A. Hocayev'in hayatına ait bilgi oldukça azdır. Ubeydulla Hocayev'in doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Çarlık arşivlerindeki belgelerin birinde, doğum tarihi 1882 olarak verilirken 1926 yılına ait başka bir belgede ise 1886 yılında Taşkent'in Şeyhantahur mahallesinde doğduğu bilgisi yer almaktadır (Karimov, 2015: s. 6-7). Muhammedhanov'a göre ise doğum tarihi 1880 ve doğum yeri Karyağdı mahallesidir (Abduazizova, 2008: s. 168).

Babası Asadullahocayev, ileri görüşlü kimselerden olup Taşkent'in Yeni Şehir caddesinde küçük bir evde yaşar. Macun ve bahçıvanlık işiyle uğraşır. Rus ustalarının macun yapmayı ondan öğrendiği söylenir. Dört oğlunun en büyüğü Ubeydulla Hocayevdir. Ortancası Beşirulla 1887'de ve en küçüğü Sunnetulla 1889'de dünyaya gelir. Ömerhoca adlı oğlu genç yaşta vefat eder. Mübarekhan adlı bir de kızı vardır. Asadullahocayev, çocuklarının hepsine medrese eğitimi aldırdıktan sonra Rus-Tüzem okullarına gönderir. Ubeydulla, erkek kardeşleri ile birlikte babasına yardım ederken aynı zamanda Rus-Tüzem okulunda okur. 1904 yılında lisenin dördüncü sınıfını bitirdikten sonra Taşkent şehrindeki uluslararası hâkimlerden biri olan Oranski'nin yanında kâtip olarak çalışmaya başlar. Mahkemelerde tercümanlık yapıp evrak işlerinde vatandaşlara yardım eder. 1907 yılında Taşkent demir yolu idaresinin Orenburg şehrine taşınması sırasında, demir yolu adliye bölümünde çalışan Hocayev de bu şehre gitmek zorunda kalır. 1908 yılında Saratov şehrine yerleşen Hocayev, 1913 yılına kadar Oral demir yolu işletmesinde birçok işte görev alır. Hocayev'in kendine ait belgelerden birinde "Rus-Tüzem okulunun dördüncü sınıfını bitirdim. 1907 yılından itibaren ayrı yaşamaya ve Taşkent adliyesinde kâtip olarak çalışmaya başladım. 1907 yılında Taşkent demir yolu işletmesine idareci olarak girdim. 1908 yılında aynı işletmenin Orenburg bölümünde çalışmaya devam ettim. 1912 yılından itibaren avukatlık sınavını kazanıp bağımsız bir avukat olarak çalışmaya başladım. Hiçbir cemiyete üye değilim. Saratov üniversitesinde okudum" bilgileri yer alır. Saratov'da öğrencilik yıllarında Ekaterina Pavlovna Serdabova ile evlenir. 1913 yılında

Taşkent'e döner. İvan Çarkovski adlı bir avukatla beraber çalışır ve birkaç yıl içinde iyi bir avukat olarak halk arasında üne kavuşur (Karimov, 2015: s. 6-7; Ahmad, 2008: s. 122-123).

Hocayev, Özbek halkının milli menfaatlerini korumak, haksız ve adaletsiz uygulamalara maruz kalan vatandaşların haklarını savunmak için avukatlık mesleğini seçer. Saratov'daki üniversite yıllarında hem avukatlık mesleğine dair yeterli bilgiler edinirken hem de W. Shakespeare, H. Balzac, G. Moupassant gibi dünya yazarlarını ve A. Puşkin, Y. Lermontov, L. Tolstoy gibi Rus yazarlarını tanıma fırsatı bulur. Özellikle Tolstoy'un sanat ve fikirleriyle ilgilenen Hocayev, ünlü Rus yazarının "kötülüğe kötülük ile cevap vermemek gerektiği"³ düşüncesini daha iyi anlamak ve kendi fikirlerini açıklamak amacıyla Rus yazara bir mektup⁴ gönderir. Hocayev'in bu mektupta savunduğu düşünce, kötülüğe kötülükle karşılık verilmediği sürece kötülüğün daha da çoğalıp rağbet gören bir duruma geleceğidir. Tolstoy, Hocayev'in mektubuna cevap vermiş, kendi fikirlerini açıklamış ve iyilik oldukça kötülüğün tamamen ortadan kalkacağı düşüncesini tekrarlamıştır. Bu mektup *Türkistanskiy Golos* gazetesinin 1916 yılı aralık ayı 136. sayısında yayınlanır (Ahmad, 2008: s. 124).

Rus dilini ve Rus kanunlarını öğrenen Hocayev, Taşkent'e döndükten sonra halkına hizmet etmek için ceditçilere katılır. Hocayev'in erkek kardeşi Beşirulla, dönemin önemli ceditçilerinden yazar Abdulla Avlanî'nin kurduğu Turan cemiyetinin aktif üyelerindedir. Ubeydulla Hocayev de bu cemiyete katılır. T. Narbatabekov, M. Kari, A. Avlanî ve diğer ceditçilerle birlikte "Turan Müslüman Drama Sanatı Heveskârları İttifakı" adıyla 73 maddeden oluşan bir yönetmelik hazırlanmasına yardımcı olur. Bu cemiyet, drama sanatına hizmet dışında halkı zor durumdan kurtarmak, medeniyet seviyesini yükseltmek ve halkı bağımsızlık mücadelesi için bilinçlendirme amacındadır. Turan cemiyeti adına yoğun çaba harcayan Hocayev, *Türkestanskije Vedemosti* gazetesinde yer alan bilgilere göre, Mahmudhoca Behbudî'nin meşhur *Pederkuş ya da Okımegen Balanın Hali* (Baba Katili ya da Okumayan Çocuğun Hali) piyesinin 1914 yılında (27 Şubat) sahnelenmesi için düzenleyici olarak görev yapar (Karimov, 2015: s. 12).

Seda-i Türkistan gazetesinin kapanmasından sonra Hocayev, Çarlık rejimi tarafından Taşkent'ten uzaklaştırılır. Hocayev, gazetenin kapatılması ve Andican'a gidişi hakkında istihbarat teşkilatına ait bir belgede şu bilgiler yer alır: "1915 yılında Taşkent'ten Andican'a gittim. Gitmemin sebebi, benim tarafımdan Özbek dilinde neşredilen "Seda-i Türkistan" gazetesinin Sirderya ordu komutanı Galkin tarafından sürekli takibe alınması ve gazete çıkarmak için gerekli paranın bulunamamasıdır. Bana da başka bir şehre gidip yaşamaktan başka çare kalmadı." Andican'a giden Hocayev, burada avukatlık mesleğine devam eder. Fergana

³ Lev Nikolayeviç Tolstoy, Hz. İsa'nın öğretilerinden hareketle beş buyruk oluşturur. Bunlardan en önemlisi ise "kötülüğe kötülükle karşılık vermeyeceksin!" buyruğudur (Smanbekova, 2002: s. 85).
Bu fikrini hikâye ve romanlarında sık sık tekrar etmiştir.

⁴ Bu mektup metninin tamamı için bkz. (Ahmad, 2008: s. 123-124).

vadisinde ün yapmış avukatlarla birlikte çalışmaya başlar. Halkın şikâyetleri üzerine memurların görevlerini suistimal ettiğini ortaya çıkarır, birçok memurun görevden alınmasını sağlar. Bu faaliyetleri kısa zamanda onu meşhur eder (Ahmad 2008: s. 127-129). Andican'da Özbek ve Rus terakkiperverler ile tanışır. 1 Temmuz 1916'da tanıştığı Vadim Çalkin ile birlikte *Seda-i Türkistan* gazetesinin amaçlarını devam ettiren *Turkistonskiy Golos* gazetesini çıkarmaya başlar (Karimov, 2015: s. 13).

I. Dünya savaşına katılan Çarlık Rusyası, savaşın ilk yıllarında Orta Asya'daki yerli halkı savaştan muaf tutmasına rağmen ağır vergiler getirip pamuk ve tahıl fiyatları gibi Orta Asya'nın temel geçim kaynaklarında aşırı fiyat artışları yapar ve halkın toprağını elinden alıp halkı zor duruma düşürür. Cephede büyük kayıplar veren Çarlık Rusyası, 25 Haziran 1916 yılında şimdiye kadar askere alınmayan Orta Asya halkını inşaat, siper kazma gibi geri hizmetleri yapmak amacıyla cepheye gönderme kararı alır. Bu durum halkın ileri gelenleri tarafından tepkiyle karşılanır. Mahmudhoca Behbudî, Münevver Kari gibi cedit hareketinin temsilcileri bir ayaklanma organize etme kararı alır (Devlet, 1999: s. 231-233). Bu adaletsizliğe karşı olan Hocayev, Andicanlı Mirkamil Babayev yardımıyla Vadim Çaykin ile birlikte Peterburg'a gidip, IV. Devlet Duması'nda Türkistan'da yaşanan adaletsizlik, dökülen kanlar ve gönderilen yöneticilerin halkı sömürmesi gibi konularda bilgiler verir. Askerlik hizmetinden muaf olan halkın geri hizmete alınmasının tehlikeli olacağı fikrini ileri sürer.⁵ Bunun üzerine bölgede araştırma yapması için devlet Duması üyeleri Andican'da halk ile görüşüp rapor hazırlar. Bu başarı Hocayev'e yetmez, Andican'daki zorbalığı, kanunsuz işleri ve halka yapılan eziyetleri yeni generale dilekçe ile bildirir. Ancak Hocayev'in bu şekilde davranmasından rahatsız olan General Y. A. Brjezitskiy, onu asılsız bilgi vermekle suçlayıp, ülkeden kovulması ve *Turkistonskiy Golos* gazetesinin kapatılmasını ister (Karimov, 2015: s. 14-15).

Çarlık Rusyası'nda 1917 yılının Şubat ayında gerçekleşen ihtilalden sonra halk tarafından sevilmeyen yöneticiler görevden alınır, asker lağvedilir ve bütün vatandaşların eşit olduğu ilan edilir (Devlet 1999: s. 246). Şubat devriminden sonra Taşkent'e girme yasağı ortadan kalkan Hocayev, mart ayında buraya gelip *Şura-i İslam* cemiyetinin kuruluşunda, önce başkan yardımcısı daha sonra ise başkan olarak görev alır. Nisan ayında Rusya Müslümanları Birinci Genel Kurultayı'na delege olarak seçilir. Bu kongrede Türkistan için milli ve merkezi bir yönetim şekli ortaya atan Hocayev, mayıs ayında Moskova'da yapılan Müslümanlar kongresinde de Türkistan'da milli muhtariyet kurulması yönünde fikir beyan eder.⁶ Daha sonra yapılan toplantıların hepsinde aynı görüşü savunan Hocayev, 10 Aralık 1917'de Rusya Müslümanlarının dördüncü toplantısında Hokand'da Milli Muhtariyet ilan

⁵ Hocayev'in Duma'da yaptığı konuşma şu şekildedir: “Başlangıçta buraya (Türkistan'a) Rus cemiyetinin sadece aşağı tabakaları, vicdansız insanlar, hırsızlar ve sömürücüler geldiler. Henüz şimdi, gerçek Rus aydınlarını tanıdık. Ne var ki memleketimizde hala hırsızlar hüküm sürmektedir” (Hayit, 2004: s. 211).

⁶ Bu kongrede Hocayev tarafından yapılan konuşma için bkz. (Hayit, 2004: s. 222)

edilmesinde başrol oynar. Kurulan muhtariyetin milli savunma bakanı ve emniyet bakanı olarak atanır (Hayit, 2004: s. 247). Daha sonra ise devlet başkan yardımcısı olarak görev alır. Ancak kurulan muhtariyet fazla uzun sürmez, Kızıl Ordu tarafından Hokand'a yapılan saldırı ile ortadan kaldırılır. Hocayev, o sırada muhtariyetin ekonomisi için Semerkant'tadır. Muhtariyetin sona ermesi nedeniyle önce Taşkent'e daha sonra da Moskova'ya gider. Daha sonra Samara şehrinde bir süre kalır. 1919 başlarında Başkurdistan hükümeti başkanı Zeki Velidi Togan ile buluşup bu hükümet için çalışmaya başlar. 1920 yılının ortalarında iftira üzerine hapse atılır. Suçsuz olduğu anlaşılan Hocayev, 1921 Ocak ayında hapisten çıkar. Buhara Halk Cumhuriyeti, Milliyetler Halk Komiserliği'nde görevler alır. 1921'de sağlığının kötüye gitmesi nedeniyle Yalta Adası'nda tedavi görür. Sonrasında Moskova'ya döner. 1924'te ise tamamen Taşkent'e yerleşir. Burada Adliye komiserliği teknik okulunda ders vermeye başlar. 1926 yılının nisan ayında ceditçi hareketlere destek verme ve muhtariyet kurma nedeniyle hapse atılır. Eşi Ekaterina Hocayeva adına Stalin'e yazmış olduğu mektup sayesinde aklanır, ancak mecburi hizmet yapmak şartıyla 1926 yılının haziran ayında hapisten çıkar. Avukatlığa devam eder. 1930 yılının nisanında Münevver Kari ve diğerleri ile birlikte tekrar hapse atılır. Milli birlik üyesi olma ve milli devlet kurma gibi suçlarla ceza alır. Kanunları iyi bilen Hocayev, *Özbekistanskaya Pravda* gazetesine yazdığı makalelerde suçsuz olduğuna dair deliller ileri sürer. Bu deliller sayesinde ölüm cezasından kurtulan Hocayev, mecburi memuriyet cezasına çarptırılır. 1937 yılında kız kardeşinin evine dönen Hocayev, 1938'de İngiliz casusu olma suçuyla hapse atılır. Sekiz yıl sürgüne gönderilen Hocayev, 1939 yılında hapisanede vefat eder. Bundan elli yıl sonra 1989'da aklanır (Ahmad, 2008: s. 135-138).

3. Seda-i Türkistan Gazetesi

Turan cemiyetinin amaçları arasında gazete çıkarma fikri de vardır. 1913 yılına ait polis kayıtlarında Hocayev'in başında bulunduğu mahalli bir gazete çıkarma girişimi olduğu bilgisi yer almaktadır. Başta *Semerkand* gazetesinin abonelerinden yararlanmak amacıyla bu gazetenin yayın hayatına devam etmesi ve isim değişikliği yapılarak *Seda-i Türkistan* adıyla çıkarılması kararı alınır. Bunun için gerekli izin de valilik tarafından alınmış olmasına rağmen *Semerkand* gazetesini sahibi yardım etmekten vazgeçer. Daha sonra polis kayıtlarına göre, 1913 yılının kasım ayında Hocayev, Sirderya vilayeti valiliğine gazete açmak için başvurur. Gerekli olan izin 21 Aralık 1913 tarihinde çıkar. Ancak ordu komutanı General Galkin, bu gazetenin açılması iznini vermesine rağmen gazetenin sakıncalı olabileceğini, içeriğinin dikkatle takip edilmesini vurgulayarak üst birimlere rapor eder. Bu ve bunun gibi Çarlık yönetiminin engellemeleri nedeniyle gazetenin ilk sayısı ancak 1 Nisan 1914 yılında yayınlanabilir (Ahmad, 2008: s. 126).

Ubeydulla Hocayev ile birlikte *Seda-i Türkistan* gazetesini M. Kari, A. Avlanî, Çolpan, A. Kadirî, S. Aynî, A. Fitrat, A. Muzaffarzâde, Ş. Rahimî, M. Şermuhammed gibi ceditçi yazarlar bir araya gelip 1914-1915 yılı boyunca -belirli aralıklarla Çarlık tarafından durdurulmaya çalışılsa da- düzenli bir şekilde

çıkarırlar. Ancak gazetenin ekonomik yükü Ubeydulla Hocayev'in üzerindedir ve her sayısında zarar etmektedir. Hocayev, gazeteye kaynak elde edebilmek ve *Pederkuş* piyesini Taşkent'ten başka Hokand, Andican, Nemangan ve diğer şehirlerde sahneye koymak için seyahatler düzenler. Ancak gerekli para bulunamadığı için gazete 66. sayısını yayınladıktan sonra kapanır (Abduazizova, 2008: s. 171).

Kısa ömrüne rağmen sosyal, siyasi ve iktisadi konuları üzerine pek çok makale yayınlanan *Seda-i Türkistan* gazetesi büyük üne kavuşur. Bu üne kavuşmasında en büyük etken halkın problemlerine ışık tutmasıdır.

Gazetenin ilk sayısında Hocayev, *Maksad ve Meslek* (Maksat ve Yön) adlı makalesinde gazetenin temel amacını şu ifadelerle ortaya koymuştur (G'afur, 1994: s. 3; Ahmad, 2015: s. 31):

“Başka milletler geçmişte yaşamış edip ve âlimlerinin isimlerini kıyamete kadar bakî kılmak için onlar adına heykeller, okullar yaptıkları bir zamanda, biz, Türkistanlılar, geçmişteki âlim ve hükümdarlarımızın birini maskaralıkla, diğerini kâfirlikle başka bilmem nelerle suçlayıp isimlerini evlatlarımıza unutturmaktayız... Biz Türkistanlılar, şu anda ne günümüze bakarak hareket ediyoruz ne de tarihimizden ibret alıyoruz. Bizim bu kadar gaflet ve cehalet içinde olduğumuzu görmek, sabır ve kanaat ile sükût etmek mukaddes vatanımız ve şefkatli anamız Türkistan'a çok ağır geldi. Bundan dolayı onun gönlünden çıkan hazin sesi ile öz evlatlarına nasihat vermeye karar verdik... Yüce kutsal anamız olan vatana şayet âcizane bir hizmet yapabilirsek diye üzerimize “vatan tercümanı” gibi ağır bir yükü almaya cesaret ettik.”

Gazetede çıkan bu makale, halka geçmişini hatırlatarak milli bir bilinç oluşturmak ve özellikle gelişen dünya düzenine ayak uydurarak eğitim, kültür, ekonomi gibi alanlarda halkı medeniyet seviyesine ulaştırmak ve en önemlisi bağımsız bir devlet kurmanın temellerini atmak gerektiğini ifade eder.

Gazetenin ilk sayısında Çağdaş Özbek edebiyatının önde gelen şairlerinden olan Abdulla Avlanî de gazetenin tanıtımını yapmak ve amacını açıklamak için bir şiir yayımlamıştır (G'afur, 1994: s. 3):

*“Yönü tarafsız, gelişmek yolu
Kalemi ilim için tutar kolu (eli)
Sarf eder ne kadar varsa pulu (parası)
Avukat mesul müdürü
Çıktı “Seda-i Türkistan”
Okuyunuz şevk ile ey dostlar!”*

Abdulla Avlanî, her ne kadar tarafsız olarak ifade etse de gazete halkın menfaatlerini korumak için çaba sarf etmektedir. Bu ifadenin baskı uygulayan Çar

rejiminin dikkatini üzerine çekmemek için söylenmiş olduğu muhtemeldir. Taşkent'in işgal edilmesinin 50. yılı nedeniyle Hocayev'in kaleme aldığı bir makale de bu duruma benzer (G'afur, 1994: s. 3):

“Peki, Ruslar bayram yapıyor. Bizim ne yapmamız gerekli?”

Şöyle cevap verir:

Doğrusu Rus hükümeti bizim şehrimizi işgal etti. Bundan bize ne zarar geldi? Bize göre Rus hükümetinin Türkistan Müslümanlarına hiçbir zararı yok. Tam tersine memleketimiz gelişti. Ticaret ve ziraatte büyük gelişmeler oldu. Bilim ve sanata ilgi arttı.”

Burada elbette amaç farklıdır. Taşkent'in işgal edildiği vurgulanmış ancak hem Çarlığın ekonomik kaynaklarından yararlanmak hem de gazetenenin devamlılığını sağlamak amaçlandığı için Çarlığa ait olumlu ifadeler eklenmiştir. Gaspıralı İsmail'in Çarlığın dikkatini çekmemek için zaman zaman *Tercüman* gazetesinde uyguladığı yöntem, Hocayev tarafından *Seda-i Türkistan* gazetesinde de uygulanır.

Gazete etrafında toplanan ceditçi yazarlar, millî uyanışı sağlayabilmek için halkı eleştiren yazılar kaleme alır. Çağdaş Özbek şiirinin kurucusu sayılan ceditçi yazar ve şair Abdülhamid Süleymanoğlu Çolpan, *Türkistanlı Kardeşlerimize* (G'afur, 1994: s. 3) adlı şiiri bu duruma en iyi örnektir. Şair şiirde, halkın kahvelerde, meyhanelerde ve düğünlerde boşa vakit geçirmesi, çocuklarını cedit okullarına göndermek istememesi ve ilimden habersiz olması gibi konular etrafında sert bir dil kullanarak toplumu eleştirir.

Seda-i Türkistan gazetesi, cedit matbuatı içinde millet ve milliyet konularına en fazla itibar eden gazetedir. Özellikle eğitim meselesine önem vermiş, okullarda ve medreselerde yenileşmek gerektiğini amaçlamıştır. Gazetenin birinci ve ikinci sayılarında *Türkistan Mektepleri* başlığında “Mekteb Dostu” imzası ile çıkan makalelerde, Türkistan'daki okulların durumu, genç nesil için yeterli olup olmadığı konusu irdelenir. *İmtihan Meselesi* adlı makalede eski usul okullarla cedit okullarındaki sınavlar karşılaştırılır. Cedit okullarında daha başarılı bir eğitimin olduğu bilgisi verilir. Gazetenin diğer sayılarında da öğretmenler, öğrenciler ve velilerin durumu değerlendirilir (Irzayev, 2015: s. 62-64).

Seda-i Türkistan gazetesi, Özbek millî edebî dilinin korunması ve gelişmesi için aktif rol oynar. Edebî eserler oluşturulurken Farsça, Arapça, Rusça ve diğer yabancı dillerden yararlanmaya karşı gelir ve “edebiyat yaratmak için temel kuralın ana dil olması” görüşünü benimser (Abduazizova, 2008: s. 181).

Seda-i Türkistan gazetesinin dikkat çekmek istediği konulardan biri kız çocuklarının eğitimidir. Gaspıralı İsmail'in başlattığı cedit hareketinin amaçlarından biri de kadınlar ve kız çocukları için pozitif bilimler öğretilen okullar açmaktır. Ceditçi çizgide olan *Seda-i Türkistan* gazetesinde de bu yönde makaleler yayınlanır. Bu makalelerde Türkistan'da kızlar için pozitif bilimlerin okutulduğu

bir okul olmaması eleştirilir. Erkekler kadar kızların da topluma kazandırılması yönünde makaleler yayınlanır. Kadın yazarlardan Paşşahanım Celilova, *Hanımlar Tavuşu* (Kadınların Sesi) başlığı altında kaleme aldığı makalelerde özellikle bayanlara yönelik okulların açılıp eğitim vermek gerektiğini vurgular. Yine kadın yazarlardan Sare Muzafferiyeye, *Ayb Özimizde* (Suç Kendimizde) adlı makalesinde, öz eleştiri yaparak kadınların bu durumda olmasının sebebinin kendileri olduğunu ileri sürer ve "bizde yetenek de var, kabiliyet de var, fikir de var, devlet yönetecek güç de var" ifadesiyle kadınları harekete geçirmeye yönelik telkinlerde bulunur (Shodmonova, 2015: s. 39-40).

Gazetenin muharrirlerinden Rauf Muzaffarzâde'nin kaleme aldığı *Ne Üçün İbret Almeymiz?* (Niçin ibret almıyoruz?) adlı makalesinde, erkek çocuklara nispeten kız çocuklarına ilim ve sanat öğretmek gerektiğini vurgular. Ayrıca kızlara türlü altın takılar almak için harcanan paralarla yeni usûlde okullar yaptırılıp eğitim almaları yönünde telkinlerde bulunur (Mustafoyeva, 2000: s. 120).

Seda-i Türkistan gazetesinde diğer gazetelere göre siyasî içerikli yazılar daha fazla yayımlanır. Gazetenin yayın hayatına başladığı dönemde devam eden Birinci Dünya Savaşı, Türkiye-Yunanistan anlaşmazlığı, Türkiye-Çarlık Rusyası ilişkileri, Çarlık Rusyası'nın diğer devletlerle olan münasebetleri, Balkanlardaki durum, İran'ın durumu gibi konularda haberlere yer verilir. *Türk-Yunan İhtilafı*, *Balkanlar Yine Kan İstiyor*, *Türk Rus Münasebeti*, *Türk Rus Muharebesi*, *Fars Müslümalarının Durumu* gibi başlıklar siyasî yazılardan bazılarıdır. Bu yazılar halkın siyasî yönünü geliştirerek siyasî teşkilatlar ve partiler kurma konusunda önemli rol oynar (Irzayev-Atabeyava, 2015: s. 80-84).

Seda-i Türkistan gazetesinde sık sık değinilen konulardan biri de ekonomidir. Birçok makale yayınlanan gazetede, millî ekonomi, çiftçi halkın ve zanaatkarların ekonomik durumu, Çarlık Rusyası'nın ekonomi siyaseti gibi konular üzerinde durulur. Halkı ekonomik olarak bilinçlendirme amacı güden bu yazılar, gelecekte oluşacak ekonominin temellerini atmıştır (Qozoqov-Vohidova, 2015: s. 88).

SONUÇ

Ubeydulla Hocayev, hayatı boyunca vatani için mücadele etmiş ceditçilerdendir. Dönemin önde gelen avukatları arasında olup Çarlık Rusyası'nın kanunlarından habersiz olan halka yol gösterici olmuştur. Çar Rejiminin görevlendirdiği adaletsiz yöneticilere karşı amansız mücadeleler vermiştir. Özellikle kısa süreli ayakta kalan Türkistan muhtariyetinin kurulmasında başrol oynamıştır. Ancak Sovyet rejiminin uyguladığı baskı ve yok etme politikasına karşı duramamış, ağır suçlamalara maruz kalarak ömrünün büyük bir bölümünü hapisanelerde geçirmiş ve vefat etmiştir.

Hocayev'in muharrirliğini yaptığı ve bütün maliyetini karşıladığı *Seda-i Türkistan* gazetesi, halk için büyük hizmetler vermiştir. Sosyal, siyasî, edebî ve iktisadî konular üzerine duran gazete, millî bilincin oluşmasında etkin rol

oynamıştır. Dönemin önemli ceditçi yazar ve şairlerinin bir araya getirerek kısa sürede bir edebî çevre oluşturma başarısını göstermiştir.

Bu çalışmada Ubeydulla A. Hocayev'in hayatı ve faaliyetleri hakkında bilgi verilerek *Seda-i Türkistan* gazetesinin tanıtımı yapılmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde Türkiye'de *Seda-i Türkistan* gazetesi üzerine yapılmış bir çalışma bulunmadığı anlaşılmıştır. Bu makale, *Seda-i Türkistan* gazetesinin yayımlandığı dönemin sosyal, siyasî ve edebî yönünün ortaya konulmasında daha sonra yapılacak çalışmalara kaynak olabilecek niteliktedir.

KAYNAKÇA

Abduazizova, Nazira (2008). *Milliy Jurnalistika Tarixi*. J.1, Toshkent: Sharq Nashriyot-Matbaa Asktsiyadorlik Kompaniyasi Bosh Taxririyyoti.

Ahmad, Sirojiddin (2008). "Ubeydulla Hocayev", *Jahon Adabiyoti*. No: 8 (135), Avgust, s. 123-124.

Ahmad, Sirojiddin (2015). "Ubeydulla Hocayev Publitsistikasi". Hasanov, Baxtiyor (Mesul Muharrir), *Milliy Matbuotimizning Ikki Durdonasi*. s. 29-39. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Nashriyyoti.

Devlet, Nadir (1999). *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

G'afur, Ibrohim (1994). "Milliy Xayollar va Sadoiy Turkiston". *O'zbekiston Adabiyoti va San'ati*, 11 Mart, No. 4-5, s. 1-3.

Hayit, Baymirza (2004). *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Irzayev, Bahrom (2015). "Sadoiy Turkiston Gazetasida Ta'lim va Tarbiya Masalalarining Yoritilishi". Hasanov, Baxtiyor (Mesul Muharrir), *Milliy Matbuotimizning Ikki Durdonasi*. s. 62-71, Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Nashriyyoti.

Irzayev, Bahrom; Atabayeva, Puiza (2015). "Sadoiy Turkiston va Sadoiy Farg'ona Gazetalarida Siyosiy Axborotning Yoritilishi". Hasanov, Baxtiyor (Mesul Muharrir), *Milliy Matbuotimizning Ikki Durdonasi*. s.80-84, Taşkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Nashriyyoti.

Karakaş, Şuayip (2009). "Şükruallah Yusufoglu ve Eserleri Hakkında". *Kefensiz Gömülenler* (İnceleme-aktarma: Şuayip Karakaş). s. 3-28, Ankara: Berikan Yayınevi.

Karimov, Naim (2015). "Milliy Matbuotimizning Ikki Mashur Siyosi". Hasanov, Baxtiyor (Mesul Muharrir). *Milliy Matbuotimizning Ikki Durdonasi*. s. 6-23, Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Nashriyyoti.

Mustafoyeva, Nodira (2000). “Ayol Yuksaltirur Bashariyatni”. *Tafakkur*, No.1, s.119-120.

Qozoqov, Tohirjon; Vohidova, Komila (2015). "Sadoiy Turkiston va Sadoiy Farg'ona Gazetalarida Iqtisodiy Masalalarning Yoritilishi. Hasanov, Baxtiyor (Mesul Muharrir), *Milliy Matbuotimizning Ikki Durdonasi*. s. 85-88, Taşkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Nashriyoti.

Shodmonova, Sanobar (2015). “Sadoiy Turkiston va Sadoiy Farg'ona Gazetalarida Sahifalarida Xotin-Qizlar Masalasining Yoritilishi”. Hasanov, Baxtiyor (Mesul Muharrir), *Milliy Matbuotimizning Ikki Durdonasi*. s. 39-45, Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Nashriyoti.

Smanbekova, Ludmila (2002). *Tolstoy'un Ahlak Anlayışı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yusupov, Shukrullo (2007). *Tirik Ruhlar*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.

Yusupov, Shukrullo (2007). *Kafansiz Ko'milganlar*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.

Yusufoğlu, Şükrullah (1993). *Kefensiz Gömülenler* (Çev. D. Ahsen Batur). İstanbul: Art Yayınları.

Yusufoğlu, Şükrullah (2009). *Kefensiz Gömülenler* (İnceleme – Aktarma: Çev. Şuayip Karakaş). Ankara: Berikan Yayınevi.